

УДК 347.724:347.9(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v1.2023.7>

В. І. Цікало
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка
orcid.org/0000-0002-6174-6928

ЗАСАДА ПРОПОРЦІЙНОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПЕРЕВАЖНОГО ПРАВА УЧАСНИКІВ ТОВАРИСТВА НА ПРИДБАННЯ ЧАСТКИ (ЇЇ ЧАСТИНИ) ІНШОГО УЧАСНИКА

Стаття присвячена впливу засади пропорційності на здійснення переважного права учасників господарського товариства придбати частку (частину частки) у разі її відчуження іншим учасником в умовах новелізації корпоративного законодавства.

У Законі України “Про акціонерні товариства” від 27 липня 2022 року не встановлено порядок здійснення переважного права акціонерів на придбання акцій товариства, що пропонуються їх власником до відчуження третій особі, як це було закріплено у ст. 7 попереднього Закону України “Про акціонерні товариства” від 17 вересня 2008 року. Навпаки, стаття 8 нового акціонерного закону містить імперативну норму, відповідно до якої акціонери товариства, незалежно від його типу – приватного або публічного, можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів товариства.

Закон України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю” передбачає засаду, умови і способи здійснення переважного права учасника на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства. Реалізація цього права базується на засаді пропорційності.

Законодавство України про здійснення переважного права купівлі частки, яка пропонується до продажу учасником товариства в сучасних умовах побудовано на переважності лише щодо третіх осіб.

Заразом, у корпоративних відносинах переважність у здійсненні прав учасників товариства повинна бути застосована не лише щодо інших (третіх) осіб, але й стосовно самих учасників, тобто суб’єктів одного і того ж правового статусу. Переважність у здійсненні корпоративних прав буває двох видів: 1) переважність щодо інших (третіх) осіб і 2) переважність щодо решти учасників. Переважність перед рештою учасників заснована на засаді пропорційності, й означає, що учасник може претендувати на такий обсяг майнових і немайнових благ у господарському товаристві, які відповідають розміру його частки у статутному капіталі цього товариства.

Переважне право учасника на придбання частки треба поширити не лише на відносини з третіми особами, але й на відносини з рештою учасників. Частка учасника, яка пропонується до продажу, має бути розподілена між іншими учасниками пропорційно до розміру належних їм часток.

Ключові слова: засада, пропорційність, переважність, переважне право, частка.

Tsikalo V. I. THE PRINCIPLE OF PROPORTIONALITY IN EXERCISE OF THE PRIORITY RIGHT OF A PARTNERSHIP PARTICIPANTS TO PURCHASE AN INTEREST (ITS PART) OF ANOTHER PARTICIPANT

The paper deals with the impact of the principle of proportionality on the specifics of exercise of the priority right of an economic partnership participants to purchase an interest (part of an interest) in case of its alienation by another participant in the conditions of the amendment of corporate legislation.

The Law of Ukraine “On Stock Companies” dated July 27, 2022, does not establish the procedure for exercising the priority right of shareholders to purchase partnership shares offered by their owner to a third party, as it was fixed in Article 7 of the previous Law of Ukraine “On Stock Companies” dated September 17, 2008. On the contrary, Article 8 of the Law of Ukraine “On Stock Companies” includes a mandatory norm, according to which shareholders of a partnership, regardless of its type – private or public, can alienate their shares without the consent of other partnership shareholders.

The Law of Ukraine “On Limited and Additional Liability Partnerships” provides for the principle, conditions and methods of exercising a participant’s priority right to purchase an interest (part of an interest) of another partnership participant. The realization of this right is based on the principle of proportionality.

The legislation of Ukraine on exercise of the priority right to purchase an interest offered for sale by a participant is currently based on preemption only in relation to third parties. However, in corporate relations, the priority in exercise of the rights of the partnership participants should be applied not only to other (third) persons, but also to the participants themselves, i.e., subjects of the same legal status. There are two types of priority in the exercise of corporate rights: 1) priority over other (third) persons and 2) priority over the rest of the participants. Priority over the rest of the participants is based on the principle of proportionality and means that a participant can claim such amount of property and non-property goods in the economic partnership that correspond to the size of his interest in the authorized capital of this partnership.

The participant’s priority right to purchase an interest should be extended not only to relations with other (third) persons, but also to relations with the rest of the participants. A participant’s interest that is offered for sale must be distributed among other participants in proportion to the size of their interests.

Key words: principle, proportionality, priority, priority right, interest.

Вступ. У зв’язку із прийняттям Закону України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю” і нового закону “Про акціонер-

ні товариства” змінилися умови та способи здійснення переважних прав учасників (акціонерів). Їх аналізували у своїх працях такі українські

вчені-цивілісти як: В. А. Васильєва, І. Я. Бабецька, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, Ю. М. Жорнокуй, А. В. Зеліско, І. Р. Калаур, В. М. Коссаєв, В. І. Крат, О. О. Кот, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, М. Д. Пленюк, І. В. Спасибо-Фатєєва, С. В. Томчишен, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишка, О. С. Яворська та багато інших. Водночас, останні наукові дослідження не відображають новел Закону України “Про акціонерні товариства” від 27 липня 2022 року. При цьому у теоретичних та практичних джерелах не проводилось окремого вивчення питань співвідношення між засадою пропорційності та проявами переважності здійснення права на придбання частки учасниками товариства, яку пропонує до відчуження інший учасник.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення залежності здійснення переважного права на придбання частки учасниками у разі її відчуження іншим учасником цього товариства від засади пропорційності.

Результати дослідження. Одним із різновидів *звичайних (ординарних)* корпоративних прав, що надають їх суб’єктам певні привілеї, є *переважні права учасників (акціонерів)*, здійснення яких відбувається пріоритетно перед іншими учасниками (акціонерами), або третіми особами, не пов’язаними із товариством відносинами участі. За влучним висловом С. В. Томчишена: *“принцип пропорційного викупу запропонованої третій особі частки (акцій) гарантує кожному з учасників (акціонерів) рівну можливість збільшити обсяг своїх майнових прав щодо товариства, зокрема права на отримання дивідендів, отримання майна у разі виходу з товариства та його ліквідації тощо. Разом із цим пропорційний викуп запропонованої третій особі частки (акцій) рівною мірою гарантує всім учасникам (акціонерам), які залишатимуться в товаристві, можливість збільшення обсягу права на управління («права голосу» на загальних зборах) та водночас збереження пропорційності при управлінні товариством, а також забезпечує можливість отримання інших немайнових переваг, які можуть мати учасники (акціонери) у різних товариствах залежно від обсягу права на управління тощо”* [1, с. 131-132]. Подібну позицію мають І. Я. Бабецька та Д. П. Вівчарук, які метою законодавчого закріплення переважних прав вважають *“...охорону учасників акціонерних товариств від ризику «розмивання» належних їм відсотків акцій”* [2, с. 123].

Серед переважних прав учасників (акціонерів) господарських товариств в актах корпоративного законодавства виділено: 1) переважні права у разі збільшення розміру статутного капіталу (додаткової емісії акцій) та 2) переважне право на придбання частки, яку пропонує до відчуження учасник.

Закон України “Про акціонерні товариства” від 27 липня 2022 року встановив порядок реалізації лише переважного права акціонерів у разі додаткової емісії акцій. Щодо переважного права на придбання акцій, які пропонують до відчуження інші акціонери, то законодавець не передбачив у новому законі умов та способів його здійснення. Водночас, відсутність у законі порядку реалізації переважного права на придбання акцій, які пропонує до відчуження акціонер, не означає, що таке право не може належати акціонерам.

Стаття 8 чинного Закону України “Про акціонерні товариства” не містить заборони на встановлення переважного права акціонерів придбати акції, що їх пропонують до відчуження інші акціонери, у статуті товариства. Зокрема, згідно із ч.ч. 1 та 4 ст. 96-1 Цивільного кодексу України корпоративні права акціонерів можуть бути передбачені не лише законом, але й статутом товариства. А відповідно до ч. 4 ст. 15 Закону України “Про акціонерні товариства” статут акціонерного товариства може містити й інші положення, що не суперечать законодавству. У таких випадках умови та способи здійснення переважного права акціонерів на придбання акцій, що пропонуються до відчуження іншими акціонерами, мають бути визначені статутом акціонерного товариства. При чому, окрім договору купівлі-продажу, переважне право на придбання акцій здатне бути реалізовано у разі укладення інших відплатних цивільно-правових договорів про набуття права власності на них, наприклад, договорів міни, лізингу, ренти, довічного утримання (догляду), спадкового договору тощо. Тому, відповідних переважних прав за критерієм типу цивільно-правового договору (договір купівлі-продажу або інші договори) статут акціонерного товариства може передбачити два види: 1) переважне право на придбання акцій за договором купівлі-продажу (переважне право купівлі) і 2) переважне право на придбання акцій за іншими, окрім договору купівлі-продажу, цивільно-правовими договорами (переважне право на придбання акцій, не пов’язане з купівлею). Це, своєю чергою, дозволить у повній мірі реалізувати положення абз. 1 ч. 3 ст. 29 Закону України “Про акціонерні товариства” про те, що корпоративний договір може передбачати умови, на яких акціонер має право або зобов’язаний купити або продати акції товариства, а також визначати випадки, коли таке право або обов’язок виникає.

Засадою здійснення переважного права учасника товариства на придбання частки (частини частки) іншого учасника є *пропорційність* до розміру частки у статутному капіталі, яка належить кожному учаснику. На цій особливості наголошує І. Я. Бабецька: *“важливою умовою реалізації переважного права купівлі частки (її частини) в статутному ... капіталі товариства*

є обов'язкове застосування принципу пропорційності" [3, с. 143]. Згідно з ч. 1 ст. 20 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" учасник товариства має переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, що продається третій особі. Якщо кілька учасників товариства скористаються своїм переважним правом, вони придбавають частку (частинку частки), пропорційно до розміру належних їм часток у статутному капіталі товариства (ч. 2 ст. 20 Закону).

Щодо сфери застосування цього переважного права треба враховувати правову позицію Пленуму Вищого господарського суду України, який у п. 4.10. Постанови № 4 від 25.02.2016 року роз'яснив, що переважне право купівлі частки не поширюється на відносини спадкування, правонаступництва, дарування, іншого безоплатного відчуження частки у статутному капіталі ТОВ або ТДВ, а також обмін цієї частки (її частини) на інше індивідуально визначене майно. На думку В. І. Крата, "загальні положення про купівлю-продаж поширюються лише на виконання і припинення зобов'язання, що виникло на підставі укладеного договору міни. Тому застосування за договором міни переважного права купівлі частки навряд чи виглядає логічним та враховує сутність переважного права купівлі частки та договору міни" [4, с. 32]. Іншими словами, переважне право придбання частки не поширює свою дію на безвідплатні договори та договори, що не мають своїм наслідком відчуження частки. Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 жовтня 2020 року у справі № 916/2303/19 встановлено, що "у разі відступлення учасником товариства своєї частки ... шляхом дарування, переважне право на її придбання в інших учасників товариства не виникає..." [5]. В іншій справі № 910/13901/17 Касаційний господарський суд у своїй постанові від 19.06.2018 року дійшов висновку про необґрунтованість доводів позивача щодо того, "...що під час укладення договору застави відповідачем порушено положення статуту щодо надання переважного права учасникам позивача на придбання частки відповідача-1, а тому договір застави підлягає визнанню недійсним" [6].

Зважаючи на диспозитивність норм Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю", сьогодні немає перешкод для того, щоб у статуті товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю встановити право на переважне придбання частки за іншими відплатними цивільно-правовими договорами. Такий висновок випливає із ч. 6 ст. 20 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю", відповідно до якої статутом товариства може встановлюватися інший

порядок реалізації переважного права учасників товариства. Відповідні положення мають бути внесені у статут одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства. На підставі наведеного, варто частину першу ст. 20 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" доповнити абзацом другим у такій редакції: "Статутом товариства може бути встановлено порядок здійснення переважного права учасника на придбання частки (частини частки) у разі її відчуження на підставі інших (окрім купівлі-продажу) договорів".

Законодавство України про здійснення переважного права купівлі частки, яка пропонується до продажу учасником, на сьогоднішній день побудовано на переважності лише щодо третіх осіб. Це означає, що у разі, пропозиції до продажу частки іншому учаснику, переважне право не діє. На переважності корпоративних прав саме перед третіми особами акцентує увагу Р. Б. Шишка: "власне для цього і створюється корпоративне утворення щоб його учасники мали змогу завдяки йому набувати, змінювати та припиняти свої права при сприятливій корпоративній, без широкого залучення всіх засобів та способів та втручання сторонніх для корпоративних осіб" [7, с. 66]. Це правило зберегли у Законі України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю". В узагальненні судової практики Господарського суду Львівської області звернули увагу на те, що "стаття 20 Закону України "Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю" чітко регламентує зміст переважного права на придбання частки іншого учасника, порядок реалізації цього права та порядок його захисту. Норма передбачає можливість вимагати в судовому порядку переведення на себе прав і обов'язків покупця частки (частини частки), якщо переважне право такого учасника товариства є порушеним. Механізми, передбачені статтею 20 Закону, передбачають можливість захисту порушеного переважного права на придбання частки лише у разі її продажу третій особі. У випадку, коли частка продана іншому учаснику, переважне право учасника, який також претендує на придбання частки, захищені бути не можуть" [8].

Така ситуація стала можливою через допущену на практиці аналогію у регулюванні права переважної купівлі частки з інститутом переважного права купівлі у праві спільної часткової власності, передбаченим ст. 362 Цивільного кодексу України. Згідно з ч. 1 цієї статті співвласник має переважне право на купівлю частки у праві спільної часткової власності перед іншими особами, які не є співвласниками. Причому якщо бажання придбати частку у праві спільної часткової власності

виявили кілька співвласників, продавець має право вибору покупця (ч. 3 ст. 362 Цивільного кодексу України). Відповідну аналогію передбачали як у науковій літературі, так і в судовій практиці. Зокрема, І. Я. Бабецька розглядає переважні корпоративні права в аспекті охорони корпорації від вступу до неї третіх осіб на зразок із співвласниками, які також мають переважне право перед третіми особами на придбання частки у праві спільної власності. *“Одним із призначень конструкції переважного права є забезпечення контролю над складом їх учасників (акціонерів), яке можна визначити як загальну мету встановлення переважного права в корпоративних правовідносинах”* [9, с. 127]. Речово-правову позицію щодо захисту переважних прав учасників свого часу зайняв Касаційний господарський суд. Зокрема, згідно з постановою Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 13.03.2018 року у справі № 904/9495/16 *“...у разі продажу частки у товаристві з обмеженою відповідальністю з порушенням переважного права її купівлі, учасник товариства може захистити свої права у спосіб, передбачений частиною четвертою статті 362 Цивільного кодексу України, шляхом пред’явлення до суду позову про переведення на нього прав та обов’язків покупця (п. 38 постанови)”* [10]. *“В разі порушення переважного права учасника на купівлю частки іншого учасника у статутному капіталі товариства застосовується спеціальне правило частини четвертої статті 362 ЦК України, а не загальні правила статті 215 ЦК України про недійсність правочинів, зміст яких суперечить актам цивільного законодавства”* [11].

Водночас в умовах сучасного правового регулювання здійснення переважних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, використання такої аналогії є недоречним. Обираючи способи здійснення переважних корпоративних прав, треба мати на увазі, що для їх реалізації характерні певні особливості порівняно з речовими правами, зокрема, правом власності. Однією з таких особливостей є засада **пропорційності** до розміру частки у статутному капіталі, яка належить кожному окремому (будь-якому) учаснику. На цю засаду звертають увагу в науковій літературі: *“...слід зазначити, що чинним корпоративним законодавством передбачено принцип пропорційності, за умови, якщо бажання реалізувати своє переважне право виявило декілька учасників...”* [13, с. 22].

Засада пропорційності повинна мати прояв у всіх випадках здійснення переважних прав, навіть тоді, коли частку пропонують до продажу іншим учасникам. У корпоративних відносинах переважність у здійсненні прав учасників товариства повинна бути застосована не лише щодо

третіх осіб, але й відносно учасників, тобто суб’єктів одного і того ж правового статусу. Іншими словами, переважність у здійсненні корпоративних прав має два прояви:

- 1) *преважність щодо третіх осіб;*
- 2) *преважність щодо решти учасників.*

Преважність щодо третіх осіб означає, що у разі наявності альтернативи між учасником товариства та особою, яка не пов’язана з товариством відносинами участі, пріоритет повинен мати учасник. Преважність перед рештою учасників заснована на засаді пропорційності, й вказує на те, що учасник може претендувати на такий обсяг майнових і немайнових благ у господарському товаристві, які відповідають розміру його частки у статутному капіталі цього товариства. У зв’язку з цим, доцільно абзац перший частини першої ст. 20 Закону України “Про товариства з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю” викласти так: *“учасники (учасник) товариства мають (має) переважне право на придбання частки (частини частки) іншого учасника товариства, яку він продає”*. Слова “третій особі” вилучити з першого речення ч. 3 цієї статті.

Висновки. Преважне право учасника товариства на придбання частки іншого учасника треба поширити не лише на відносини з третіми особами, але й на відносини з рештою учасників. Іншими словами, якщо учасник має намір відчужити свою частку одному з інших учасників цього товариства, усі решта учасників повинні мати право взяти участь у її придбанні. Частка учасника, яка пропонується до продажу, має бути розподілена між іншими учасниками пропорційно до розміру належних їм часток.

Література

1. Томчишен С. Призначення та принципи здійснення переважного права на викуп часток (акцій) у статутному капіталі господарських товариств. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 121–132.
2. Бабецька І.Я., Вівчарук Д.П. Охорона інтересів учасників підприємницьких товариств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 121–124.
3. Бабецька І.Я. Здійснення переважного права учасниками господарських товариств на купівлю частки у статутному (складеному) капіталі товариства. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2 (38). С. 141–145.
4. Крат В. Преважне право купівлі частки у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Українське комерційне право*. 2012. № 12. С. 30–36.
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 15 жовтня 2020 року у справі № 916/2303/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92252443>.
6. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 19.06.2018 року у справі № 910/13901/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74811680>.

7. Шишка Р. Б. Переважаючі права у корпоративному праві. *Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльного-правова характеристика [текст]* : зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (26–27 вересня 2014 року, м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України ; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2014. С. 65–68.

8. Узагальнення судової практики вирішення Господарським судом Львівської області у період з 01.01.2019 по 30.09.2019 р. таких категорій спорів: про оскарження рішень загальних зборів акціонерів (учасників) та/або наглядової ради господарських товариств; про застосування положень Закону України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю”; спорів, пов’язаних з обігом цінних паперів від 30.09.2019 № 06-11/19. *Архів Господарського суду Львівської області*.

9. Бабецька І. Я. Захист переважних прав в корпоративних правовідносинах: окремі цивільно-процесуальні аспекти. *Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин (21–22 вересня 2012 р., м. Івано-Франківськ)* [текст]: *Всеукраїнська науково-практична конференція* : зб. наук. праць / ред. кол.: О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. С. 126–130.

10. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 13 березня 2018 року у справі № 904/9495/1. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72730864>.

11. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 19.06.2018 року у справі № 910/13901/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74811680>

12. Смірнов Г. Особливості переведення прав та обов’язків покупця як спосіб захисту порушеного переважного права в корпоративних відносинах. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 7. С. 20–26.